

BISKOP SÖKER ALIBI

DE KRISTNA kyrkorna, katolska och protestantiska, var i stor utsträckning lierade med eller i varje fall undfallande mot de totalitära regimer och rörelser som hyllade nationella — fascistiska eller nazistiska — åskådningar. Endast en minoritet av kyrkomän i diktaturstaterna ställde sig, eller bragtes småningom, i opposition. Inom den svenska kyrkan framträdde samma tendenser som på andra håll; mest beryktade är de båda biskopar, Cullberg och Nygren, som vid denna tid avvisade liberalism och demokrati och förklarade sig redo att godta varje styrelse som inte kränkte den kristna bekvämlighetsfrihet. Sedan fascism och nazism besegrats har en annan ståndpunkt blivit naturlig; nu påstås det att frihet och folkstyrelse är kristna principer, och de religiösa oppositionsmännen mot diktaturerna prisas som frihetens främsta försvarare. Sekundära men icke förnytt intressanta exempel på omsvängningen är de båda nämnda biskoparna, som på 1930-talet talade med förakt om demokratins värden, men numera lika egenerat stolstrar över sig själva och sina trosbröder som motståndsmän. Skådespelet är litet äckligt, men vi bör bära det med jämnom — sådan är den ohämmade anpassningens psykologi.

Även den andre av de båda biskoparna, hr Nygren, har nu i anslutning till debatten om bibliotekarie Beltzvikoffs bok sökt lägga till rätta det besvärliga förlutna. Hr Nygren tar som representanter för kristendomen den kyrkliga oppositionen i det nazistiska Tyskland och presenterar som garant för sin ståndpunkt Dagens Nyheter's berömda kulturskribent Torsten Fogelqvist (artiklar från 1934—1936, senare samlade i bokform). Det är några citat som får göra tjänst. Fogelqvist skrev exempelvis att "den enda andliga makt, som tillsvidare gör öppet motstånd, är den kyrkliga oppositionen..." och att "kampen mellan den nationalsocialistiska världsåskådningen och kristendomen har börjat". Dessa uttalanden kan väl försvaras, om man har klart för sig bakgrunden till skildringen. Med den kyrkliga oppositionen menade Fogelqvist oppositionen "inom" kyrkan, dvs den lilla minoritet av präster som var emot den officiella kyrkan. Med kristendom menade Fogelqvist inte kyrkan eller större delen av kyrkan, utan vad han ansåg vara den sanna kristendom som företrädes av de "bekännelsekristna". Alltså: utgångspunkten för Fogelqvist var att den härskande kyrkan, som även i fråga om antisemitism och rasförhållanden slöt upp kring nazismen, inte var sann kristendom, att kyrkorna sålunda i huvudsak svikit sin uppgift. "Den bruna kristendomen är de andliga underhuggarnas religion", skrev Fogelqvist, men denna bruna kristendom stöddes av en

Herbert Tingsten svarar här på ett inlägg som biskop Anders Nygren publicerade i Svenska Dagbladet den 20 juli i debatten om de kristna kyrkorna och diktaturen.

överväldigande majoritet. De två kyrkor som fanns i Tyskland efter Hitlers reorganisation karakteriserar Fogelqvist: "Den katolska som ingått konkordat med Hitlerstaten, och den evangeliska som ställt sig under statens omedelbara ledning." Fogelqvist uttalade sin undran över "hur kristendomens bekvämlighetsfrihet i Tyskland kunde ansluta sig till ett system stic i stäv med deras egen religion"; "det var en bedrövlig historia, icke alldeles okänd i kyrkohistorien. Man stack huvudet i busken."

Dessa avgörande satsar är naturligtvis inte citerade hos Nygren. Ty de visar att Fogelqvist i huvudsak sade detsamma på 1930-talet som jag har gjort i artiklar under de senaste åren. Skillnaden är att Fogelqvist ansåg sig kunna skilja mellan falsk och sann kristendom och därför förklarade oppositionen religiöst legitimerad. Och därför åberopas han oöverskrivet av hr Nygren som vittne för dennes senaste propagandalinje.

Det sannolikt mest klarläggande som i Sverige skrivits rörande de tyska kyrkorna och nazismen är en artikelserie i Dagens Nyheter år 1944 av teologie professor Gunnar Westin (angripen med vanlig ovederhäftig självsäkerhet av biskop Nygren, som i en replik sattes på plats av Westin). Westin betonade att de protestantiska tyska kyrkorna under första världskriget var fyllda "av undersåttlig rojalism och konservativ stortyrskhet". Efter nederlaget var kyrkorna hårdare för antidemokratisk och nationalistisk propaganda; man hänade "1789 års idéer"; kyrkomän förberedde nazismen även genom antisemitiska tendenser. Då Hitler kom till makten triumferade kyrkorna. "Våren 1933 var en emotionell kyrkoväckelse av sär eget slag å färd i Tyskland, och harkorset betydde ofta mer än Golgatakorsst." Den nyorganiserade rikskyrkan, som blev helt bunden av diktaturen, godtog av det stora flertalet prästmän. "Det var icke 'utomstående' som åstadkom nazifieringen av kyrkorna, utan kyrkans eget folk."

Även inom den krets av kyrkomän, med Niemöller i spetsen, som senare blev oppositionell och bildade den lösa organisation som kallats bekännelsekyrkan prisades till en början Hitlers maktövertagande, och man angrep liberalism och demokrati. Att man sedermera opponerade berodde på att rikskyrkans ledning ansågs kränka den religiösa förkunnelsens frihet, särskilt genom att antisemitism gjordes till en obligatorisk del av kyrkans verksamhet. Denna sk bekännelsekyrka,

som ställde sig positiv till regimen, blott denna lät kyrkomännen vara i fred, samlade likväl inte mer än högst tio procent av Tysklands 17 000—18 000 evangeliska präster; det stora flertalet lät sig motståndslöst dirigeras av den nazistiske riksbiskopen Müller. Niemöller har på ett sätt som borde vara lärorikt för våra lika ombytliga som självgoda biskopar efter kriget erkänt kyrkans ansvar: "Om vi hade handlat, skulle vi inte ha fått Gestapo, SS eller krig."

Med Fogelqvists, Westins eller Niemöllers uttalanden går alltså Nygrens påståenden om den Hitlerbekämpande kyrkan inte alls ihop. Men de går inte heller ihop med vad biskop, eller rättare professor, Nygren skrev på den tiden. Denne professor Nygren visade i sin bok "Den tyska kyrkostriden" (1935) långtgående förståelse för nazismen. Han ansåg aktionen mot judarna behövlig, även om formerna inte var alldeles tilltalande, han vitsordade att misshandel i koncentrationslägren var sällsynt, han skrev med en indignation som skulle ha prytt en tysk nationalist om Versaillesfredens uselhet, han anade "metafysiska djup" i Horst Wessel-sången. Då han försvarade bekännelsekyrkans opposition var det inte fråga om avståndstagande från diktaturen eller nazismen över huvud. Tvärtom garanterade han oppositionens principiella lojalitet mot regimen: "Det gäller icke en förklarad reaktion mot den nationalsocialistiska staten... Det gäller icke heller en kamp för det liberalistiska frihetsidealet." Det gällde blott kyrkans rätt att förkunna sin egen lära, och den hade — enligt hr Nygrens dåvarande uppfattning — intet med liberalism och demokrati att göra.

Biskop Nygren borde alltså nu i sin skrift från före kriget se en förvanskning. Men det gör han säkert inte; 1935 var det lämpligt att skriva på ett sätt, 1960 på ett annat. Då de totalitära rörelserna var på modet sade Nygren en sak, då demokratin segrat säger han det motsatta; i båda fallen tror han sig tjäna kyrkan, och detta ger ett robust samvete. Hur total svängningen varit framgår bäst av två Nygren-citat:

1937: "I stora delar av världen står frihetens idé lågt i kurs; man är färdig att avvyrta den som något ganska värdelöst... Så mycket borde ju utan vidare vara klart, att det icke kan vara kyrkans uppgift att träda in för 1789 års idéer, när dessa börjar vackla."

1956: "Under de sista decennierna har vi fått se övermogen av ofrihet, av totalitära stater och diktaturer, som berövar människorna deras frihet. I detta ser kyrkan ett angrepp på en gång på mänskligheten och på Gud... Så har vi också fått se... hur det var kyrkan som i främsta rummet trädde fram till försvar för fri-

heten och rättsordningen. När kyrkan på detta sätt varit på stridsfot med tyranniska makter och fört frihetens talan så har detta inte varit något på sidan av dess uppgift, utan just en väsentlig del av dess uppgift."

Ett påstående var för hr Nygren lika självklart 1937 som dess motsats 1956. Denna pompösa opportunisten går så långt att anspråk till och med ställs på konsekvens i förkunnelsen.

Bilden av biskop Nygrens alibism vore inte fullständig utan några ord om hur han skriver om mig personligen. Dels förklaras jag komma "utifrån" och sakna kunskaper i det diskuterade ämnet, dels antyds att jag har ett tvivelaktigt, kanske rent av nazistiskt föregående; Nygren betönnar att han inte vet hur jag stod under denna tid, "i motståndsrörelsens sammanhang hörde jag i varje fall aldrig hans namn nämnas". Det är, kort sagt, Nygren som under den tid "kampen stod som hetast" var en kämpe mot nazismen, medan jag i bästa fall höll mig undan.

Det är underligt att biskop Nygren inte gjort sig besvär med att ta reda på hur det förhåller sig, samtidigt som han ständigt talar om vederhäftighet och dokumentering. Jag brukar inte skryta med prestationer som blott tycks mig vara bevis på normal anständighet, men jag måste i detta läge erinra om att jag är efter år från tiden före nazismens maktövertagande fram till upplösningen i tal och skrift angrep nazismen, med upprepade studieresor i Tyskland som stöd för mitt arbete. Vid samma tid, då Nygren skrev om behovet av "en praktiskt utjämnande reglering" gentemot judarnas makt och förklarade flertalet berättelser om grymhet i koncentrationslägren vara "Gruepropaganda", framhävde jag i ett förord till "Gula fläcken" med dess dokumentation av antisemitisk terror det skändliga i nazismens metoder (1936); i min bok "Den nationella diktaturen" (1937) gav jag en ingående och bitter kritik av den nazistiska åskådningen. Jag kunde nämna tiotals andra inlägg av samma art. Att biskop Nygren, som vill utpräda som expert, inte känner till dessa — det vågar jag säga — uppmärksammade och livligt diskuterade aktstycken må vara hänt, men det är betänkligt då han brukar sin okunnighet — möjlig att undanröja genom ett par timmar på ett bibliotek — som ett vapen mot mig. Det är betänkligt och karaktäristiskt — det gäller för hr Nygren att använda alla medel för att dölja sin egen skuld, och ingen samvetsömhet hindrar honom från det lumpna.

HERBERT TINGSTEN